

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

УДК 94:314.345.25-058.51(477.83/.86)

Вегерчук С.М., українська гімназія № 2 м. Одеси

Вегерчук Сергій Максимович (1956 р.н.). У 1982 р. закінчив історичний факультет Одеського державного університету ім. І.І.Мечникова. Директор та вчитель історії української гімназії № 2 м. Одеси. Здобувач кафедри історії України Південноукраїнського державного педагогічного університету. Тема кандидатської дисертації – “Етнополітична історія населення карпато-причорноморських земель (друга половина XI – перша половина XIII ст.)”.

Етносоціальне походження вигнанців і бродників у Галицькому Пониззі

У статті доводиться, що вигнанці в Галицькому Пониззі в XII-XIII ст. були численним слов'янським населенням, з типово “козацьким способом життя”. Бродники були змішаним маргінальним населенням, утвореним кочовиками з половецького степу (“дикими половцями”), з Галицького князівства, а також, можливо, з волохів. Це населення було подібне з більш пізнім козацтвом Наддніпрянщини у процесі утворення Запорізької Січі.

The article deals with “Vignantci” (Exiles) in “Galitske Ponizzja” (The Bottom part of Galich) in the XII – first half of the XIII centuries who were the numerous Slavonic population, with the typically “Cossack way of life”. “Brodniki” (Vagabonders) were the mixed marginal population formed by exits from a nomadic steppe (“by Wild Polovtci”), from Galician Principality, and may also, be from Walachians. This population was analogous with later Cossacks of Dniepr in the process of formation of Zaporozhian “Sich”.

Нині територія межиріччя Дністра, Прута і Дунаю, на якій у XII-XIII ст. виникло Галицьке Пониззя, розділені між Україною, Придністров'ям і Молдовою. Проблема їх віковичної історичної приналежності актуальна і нині посилено дебатують, бо змішаний склад населення цього краю в середні віки відзначався особливою строкатістю та мінливістю. Численні спроби його вивчення є непродуктивними без з'ясування етнічного і соціального походження галицьких вигнанців і бродників.

Ці питання розв'язувались різними ученими і в різних історичних школах (слов'янській – Г.Б.Федоров, Н.Полонська-Василенко, В.Т.Пашуто, С.А.Плетньова, Д.І.Яворницький, В.П.Шушарін,

А.О.Добролюбський та ін. і східнороманській – Н.Тельнов, В.Степанов, В.Спіней, В.Рабинович та ін.) протилежним і тенденційним чином. Тим часом їх вирішення утруднене без об'єктивного і компаративного зіставлення всіх наявних точок зору, а також співвідношення відомостей письмових джерел з цього питання з новими археологічними даними. Таке зіставлення і встановлення на цій основі реального етносоціального походження галицьких вигнанців і бродників є основним завданням цієї статті.

Слов'янське, власне галицько-українське походження “галицьких вигнанців”, а також їхню чисельність, ніхто з істориків, нібито, сумніву не піддавав. Г.Б.Федоров вважав, що загальна кількість слов'янського населення

Подністров'я складала декілька десятків тисяч чоловік, в т.ч. війська – не менше 10 тис. [1]. Незважаючи на можливу гіпотетичність подібних підрахунків, з ними цілком можна погодитись. Очевидно, саме це визначило й історико-культурний вигляд територій і самої назви Галицького Пониззя. Галицькі вигнанці – це єдина етнічна група, яка, на відміну від інших груп, що згадуються у Карпато-Придністров'ї в період раннього середньовіччя, не викликає у дослідників суперечливих думок з приводу її етнічної й археологічної ідентифікації, локалізації, чи “українського”, галицького походження самого терміну “вигнанці”.

Однак є сумніви в тому, що галицькі вигнанці могли проживати в інших областях, крім Пруто-Дністровського басейну. Молдавські історики також заперечують думку Г.Б.Федорова, що в подністровських слов'ян були саме морські човни, оскільки візантійські джерела XI ст. (Михайло Пселл) стверджують, що в русів у морських походах на Константинополь були човни-однодеревки, на яких було дуже небезпечно вирушати в морські походи. Нагадуючи, що південна степова частина Подністров'я і Попруття контролювалася кочівниками, молдавські історики не можуть припустити, що подністровське населення спускалося на своїх ненадійних для плавання в морі на човнах, щоб рибалити біля морських берегів. Це досить дивно, оскільки Іпатіївський і Воскресенський літописи під 1213 і 1222 рр. прямо повідомляють про рух по Дністру руських купецьких караванів. В українській історичній літературі думка щодо цього цілком однакова. “У середині XII ст. українські судна плавали Дністром по Дунаю, – пише Н.Полонська-Василенко. Галицьке Пониззя внаслідок діяльності Романа було зв'язано торговельними шляхами з Галичиною та Києвом” [2].

Проте, у руському літописанні галицькі вигнанці згадуються лише в зв'язку із збором руських військ перед битвою на Калці в 1223 р. Так, в Іпатіївському літописі “...выгонцы Галичкыя приидоша по Днепру и воидоша в море. Бе бо лодей тысяща, и воидоша в Днепръ, и возведоша пороги и стаща оу реки Хортице, на бродоу оу Протолчи, бе бо с ними Домамеричъ Юрьги и Держикрай. Володиславичъ пришедши же вести во станы” [3]. Про цей епізод також повідомляють Воскресенський та інші літописи [4].

У цитованому уривку Іпатіївського літопису перша згадка про Дніпро є опискою замість “Дністер”. Це досить переконливо довів Г.Б.Федоров, оскільки в інших списках Іпатіївського літопису й в інших літописах скрізь зазначений саме Дністер.

Літописи прямо не повідомляють, де жили

галицькі вигнанці. Але всі дослідники, які зверталися до цієї теми, одностайно твердять, що вони мешкали на території Галицького Пониззя, в яку включають і землі по Дністру на південь від Галицького князівства, тобто землі сучасної Молдови й українське Придунав'я. Додамо до цього, що, незважаючи на відсутність прямих вказівок писемних джерел на перебування галицьких вигнанців на території Карпато-Подністров'я, археологи впевнено вважають приналежними їм ряду пам'яток у центральній частині Молдови. З них вивчалось біля десятка, а виявлено значно більше. Це землеробські осілі поселення з розвинутим гончарним виробництвом. Крім характерного посуду галицького типу тут виявлені і гончарні сурми. Таким чином, галицькі вигнанці – єдина на сьогоднішній день етнополітична група (за винятком кочівників), яка чітко “прив'язується” до конкретної групи пам'яток. Усі вони локалізуються в центральній частині Пруто-Дністров'я.

В.Т.Пашуто вважав, що саме галицьких вигнанців слід бачити під ім'ям “руських втікачів”, які “зустрічаються в історії Болгарії, де відмічені Георгієм Акрополітом, який відвідав Болгарію в 1250 р. Вони допомогли болгарському царю Івану Асені II (1218-1241) повернути престол [5].

Питання про етносоціальний склад галицьких вигнанців неодноразово висвітлювалося в літературі, але досить епізодично. Найбільш ґрунтовно його торкнувся В.Т.Пашуто в монографії, присвяченій історії Галицької Русі. Соціальний склад цієї етнічної групи був складним і різноманітним, але не викликав особливих дослідницьких труднощів. У складі вигнанців були знатні боярські роди Домажиричів і Кормильчичів та інші, вигнані галицьким князем з країни заради обмеження боярського сепаратизму, проте, основну її масу складали простолюдини – “смерди і холопи”. Це, мабуть, були ті самі люди, що активно підтримували Івана Берладника в період його походів на Галич та інші міста Галицької землі. Це була масова народна українська колонізація Галицького Пониззя, яку, з точки зору історичної типології, повинні були очолити князі-ізгої. Так воно і відбувалося, як і у випадку з утворенням запорізького козацтва.

На жаль, нам поки мало відомі всі сторони життя вигнанців, наприклад, політичний устрій чи система економічних взаємовідносин, а також їхні стосунки з “метрополією” – Галицьким князівством. Ці питання ще недостатньо вивчені українською історичною наукою. Однак, усі наведені відомості ясно свідчать про те, що у вигнанцях, відправлених з Галицького князівства, ми можемо бачити численне слов'яноукраїнське населення і

перший історичний досвід масової української колонізації причорноморських степів, який був перерваний татаро-монгольською навалою.

Питання про етнокультурне та соціальне походження бродників не менш складне. Уперше руські літописи повідомляють про бродників без усякого зв'язку з Карпатами і Дністром. У 1146 (1147) р. вони були союзниками чернігівського князя Святослава Ольговича в його боротьбі з київським князем Ізяславом Мстиславичем. Мова тут, безумовно, йде про Подоння. Після цього відомості про донських бродників відносяться до другої половини XII – першої половини XIII ст. Відомо, що вони беруть участь у 1216 р. у Липецькій битві, а пізніше й у битві на Калці [6]. Очевидно, їх як найману силу використовували і руські князі, і половецькі хани. У літописному оповіданні вони, як правило, зв'язані з якою-небудь половецькою ордою (у 1147 р. – з Токсобичами; у 1172 р. – з Кончаком). У битві на Калці донські бродники брали участь спочатку на боці русів, потім вони перейшли на бік монголів. Мабуть, вони були християнами, бо їхній воєвода Плоскиня перед боєм “цілував хрест князю Мстиславу Романовичу” [7].

Донські бродники селилися на руському прикордонні зі степом, так само як і “дикі половці” – вигнанці з половецьких кочовищ. Така думка в російській історичній науці давно загально визнана, як, між іншим, і в світовому номадизмі. Так, С.О.Плетньова, яка спеціально займалася цим питанням, неодноразово підкреслювала, що бродники не вважали себе підданими руських князів, підтримували мирні відносини з половцями і були під заступництвом однієї з орд, що кочувала на Дону [8]. Вона часто вказує і на складний, змішаний етнічний склад бродників: “До бродників, безумовно, входили вихідці з степу: алано-болгари й самі половці”. Надзвичайну войовничість літописних бродників, на думку С.О.Плетньової, підтверджують і археологічні матеріали. Одне з поховань інтерпретується нею як приналежне “бродницькому отаману” [9].

У першій половині XIII ст. бродники згадуються й у писемних джерелах також серед населення Галицького Пониззя. Прямі свідчення про їхнє перебування тут досить убогі. Але навіть те, що відомо, дозволяє побачити досить сильну подібність між бродниками Подоння і Галицького Пониззя. Не випадково в історичній літературі, яка торкається всього степового слов'яно-тюркського прикордоння від Дунаю до Дону, основні соціокультурні характеристики для бродників у русько-половецькому прикордонні в Подонні зіставляються з карпато-дністровськими і дунайськими бродниками. Вони дійсно збігаються за основними історико-

типологічними показниками і способом життя. В історіографії з другої половини XIX ст. і до теперішнього часу одностайно існує уява про дунайських бродників, як про вольничо-поліетнічного, напівкочового войовничого населення, прообразу козацтва. Так вважають і багато українських істориків. І це цілком вірогідно – процес “викиду” бродників у Галицьке Пониззя і на Дунай у XII-XIII ст. з територій Галицького князівства, а також з тюрксько-кочівницького середовища, з точки зору історичної типології, надзвичайно подібний із процесами утворення придніпровського козацтва і Запорізької Січі [порівн.: 10].

Відомо, що в процесі утворення запорозького козацтва, сам термін “козак” спочатку не ніс в собі етнічного визначення. Д.І.Яворницький, подібно до П.В.Голубовського вважає, що цей термін уперше згадується у половців з XI ст. і означає “вартового, передового, нічного і денного” [11]. Тому не дивно, що й у зв'язку зі згадуванням бродників і в Подонні й у Подунав'ї більшість дослідників російської історичної літератури виключають трактування і саму назву “бродник” як етноніма, хоча і розуміють під бродниками східнослов'янське за походженням населення. На їх думку, терміни “бродник” і “козак” практично синонімічні. Виключенням є лише В.П.Шушарін, який вважає, що слово “бродники” – це етнонім-самоназва [12]. Ті ж автори (це в основному румунські і молдавські дослідники), що дотримуються ідеї східнороманського походження бродників, або не звертають уваги на явно слов'янську етимологію цієї назви, або намагаються взагалі не помічати згадувань руськими літописами про бродників у Подонні.

Дійсно, у руському літописанні багаторазово повідомляється про бродників на Подонні, але вони жодного разу не згадуються під таким терміном у Галицькому Пониззі і на Дунаї. Однак про придунайських бродників є свідчення в інших джерелах того часу.

Спробуємо їх розглянути за В.П.Шушаріним. Вірогідно, свідчення, які відносяться до бродників у карпато-дністровських землях, містяться у п'ятох угорських і папських грамотах 1222-1250 рр. Бродники вперше згадуються в підтвердній грамоті 1222 р. угорського короля Андрія II лицарям Тевтонського ордену, що володіли землями Бирси. Звістка про бродників міститься й у посланні короля Угорщини Бели IV папі Інокентію IV у 1250 р. Король просить у понтифіка допомоги в боротьбі проти монголів і мотивує це тим, що “країни..., які межують зі сходу з володінням нашого королівства, а саме: Русь, Куманія, Бродники [Brodnici], Болгарія, у більшій їхній частині раніше були підлеглі нашій владі”, стали данниками татар [13].

Тому сам факт мешкання бродників на схід від Карпат не викликає в дослідників ніяких сумнівів [14]. Спирні моменти виникають, коли вчені намагаються точніше визначити кордони локалізації бродників безпосередньо на території Галицького Пониззя. Більшість авторів схильні думати, що західними межами землі бродників у Карпатах була ріка Серет. Про це свідчить і ряд топонімів, зазначених у Прутсько-Серетському межиріччі П.Н.Батюшковим [15].

Етнічне походження карпато-дністровських бродників, на відміну від їх донських “тезок”, здавна є питанням складним і спірним. У російській і українській історіографії ні в кого з дослідників не викликає сумнів їхнє, якщо не руське, то слов'янське походження. Однак, в усій румунській літературі панує думка про східнороманське походження бродників.

Східнороманська версія етнічного походження бродників не має будь-яких переконливих аргументів, що мають в основі даних писемних джерел [16]. Тому ми не станемо її тут розглядати, як явно меркантильну. Відзначимо лише, що з румунських істориків найбільш значима позиція В.Спінея, який вважає бродників кочовим чи напівкочовим населенням тюркського походження [17].

Розглянемо інші наявні точки зору про бродників Галицького Пониззя. Так, версія їхнього слов'янського походження, на відміну від румунської, підкріплюється більш ґрунтовними даними. На думку більшості російських і українських дослідників, сама етимологія терміну “бродники” досить прозора і міцно зв'язана зі слов'янським словом “бродити”. Тому твердження про напівкочовий і військовий характер цієї групи населення в Східному Прикарпатті здається цілком переконливим.

Іншою підставою їхнього слов'янського походження служить інтерпретація Ф.І.Успенського жителів місцевості “Вордони” як бродників. Микита Хоніат з приводу походу візантійців у 1190 р. проти болгар торкнувся подій 1186 р. і, говорячи про союзників болгар, які зазнали разом з ними поразки, повідомив, що “кумани, народ до цього часу не пригноблений ... і вельми войовничий і те, що походять з Вордони, зневажають смерть, – гілка руських (тавроскіфів), народ, люб'язний богу війни, який надав допомогу балканським варварам..., схилились разом з ними переможеними й загинули” [18].

Частина дослідників погодилася з ототожненням Ф.І.Успенського: інші вважають його суто гіпотетичним чи неможливим [19]. Якщо дане повідомлення Микити Хоніата відноситься до бродників Карпато-Подністров'я, то воно прямо вказує на їх слов'янську приналежність.

Інші прихильники слов'янського походження бродників також шукають додаткові аргументи на свою користь. Так, Д.Дьєрффі і В.Т.Пашуто співвідносять бродників зі слов'янським плем'ям “преденецентів”, що знаходилося на початку IX ст. на Дунаї, в районі сучасної Східної Сербії [20]. Анналі королівства франків згадують їх у зв'язку зі слов'янськими посольствами до Франкської імперії у 822 і 824 рр. У повідомленні про слов'янських послів на Франкфуртській сейм (822 р.) преденеценти виступають, як одне з племен “усіх східних слов'ян” (поряд з ободритами) [21]. Проте, Л.Нідерле з приводу цього факту зауважує, “неясно, чи не йде тут мова про балтійських ободритів” [22]. Але друга звістка більш чітка: “Ободрити, що у просторіччі називаються преденеценти і проживають по сусідству з болгарами в Дакії, яка прилягає до Дунаю” [23]. Повідомлення про “преденецентів” настільки туманні, що Л.Нідерле не зважився стверджувати, було це плем'я болгарським або сербським [24]. Але в будь-якому випадку воно було слов'янським. В.П.Шушарін же гадає, що звістка про преденецентів не має відношення до бродників [25].

З російських вчених лише один В.Г.Василевський засумнівався у слов'янському походженні бродників. У своїй рецензії 1879 р. на зазначену книгу Ф.І.Успенського він скептично зауважує, що правильність словопоходження бродників від слова “бродити” “не цілком очевидна у зв'язку з існуванням германського народу броднінгів (гілка герулів), ім'я якого дуже близько співзвучне бродникам” [26].

Запропонована В.Г.Васильєвським версія про можливий зв'язок броднінгів і бродників залишалася довгі роки непоміченою в історичній літературі. У останні роки вона знайшла підтвердження у молдавських істориків [27] і була ними названа “умовно-німецькою” версією. На її користь пропонуються додаткові аргументи. Так, залишки деяких німецьких племен герулів, гепідів знаходилися в Трансільванії ще в IX ст. [28]. Трансільванія являла собою “природний відстійник”, у якому багато віків зберігалися народи, що потрапляли до нього. У такому випадку не виключено, що німецькі за походженням броднінги з'явилися в Східному Прикарпатті в кінці XII – початку XIII ст., у ході активізації в цьому районі Угорського королівства, що супроводжувалося колонізацією його населенням із внутрішніх районів. У такому разі помітно, що ряд “бродницьких” топонімів, відзначених В.П.Шушаріним у Трансільванії і Словаччині, відбиває перебування “колишніх” броднінгів ще до їхньої міграції на схід.

“Умовно-німецька” версія дозволяє пояснити деякі факти, – пише Р.А.Рабинович, –

наприклад, мовчання руських літописів про бродників карпато-дністровських і західних джерел про бродників на Русі. Бродники в Карпато-Подністров'ї різко відрізняються своєю поведінкою від своїх руських "тезок". Усі звістки про них характеризують їх як невойовничих і осілих. Враховуючи ситуацію в регіоні, карпато-дністровські бродники могли неодноразово войовничо "виявити себе" на сторінках джерел. Але вони не беруть участі в подіях, пов'язаних з Іваном Берладником, невідомі як учасники подій, зв'язаних з надзвичайною активністю половців на Дунаї в кінці XII – на початку XIII ст. У той же час, бродники в Подонні, як уже відзначалося, постійно активні в "половецьких" подіях" [29].

Це не зовсім так. Тим паче, що молдавські історики зненацька переходять на роздратований тон. "Так і взагалі, чи не занадто багато "козаків-напівкочівників" названо в Карпато-Подністров'ї писемними джерелами – берладники, бродники, галицькі вигнанці? Чи не знаходяться дослідники під впливом співзвуччя назв бродників карпато-дністровських і донських? І археологічні матеріали, на відміну від матеріалів Подоння, не дають нам можливості судити про войовничість населення регіону" [30].

Не вдаючись тут у полеміку, зв'язану більш з емоціями, ніж з наукою, відзначимо лише, що "німецька" версія недосконала, хоча і має право на існування, бо споконвічно німецьке походження назви бродників Карпато-Подністров'я зовсім не заперечує слов'янської етнічної приналежності цього населення в XIII ст. Адже ніхто не заперечує того, що карпато-дністровські бродники були в зазначений час уже поліетнічним населенням.

Саме таку думку висловив уже згаданий нами в цьому зв'язку румунський історик В.Спіней, що запропонував тюрксько-романо-слов'янську версію етногенезу бродників. Вона виглядає більш вірогідною. Розглянемо її в контексті всього слов'яно-тюркського прикордоння.

В.Спіней вважає, що в Східному і Південно-Східному Прикарпатті утворилася особлива зона, куди "викидалися" мов би "ізгої" з кочового степу. Тут, у межиріччі Пруту і Серету, а також у Подунав'ї з цих "ізгоїв" утворювалися особливі напівкочові маргінальні групи, що приймали у своє середовище волохів, а також і втікачів з нинішнього українського Прикарпаття. Вони одержали сукупне слов'янське найменування бродників, які жили на території Половецької (Милковської) єпархії і утворювали окремі воєнізовані чи розбійницькі групи. Це було дуже рухливе і мобільне населення, що вважалося формально залежним від Угорського королівства і захищало його південно-східні кордони у Попрутті і Подунав'ї, що не заважало цим бродникам найматися на військову службу й

брати участь у конфліктах [31].

Можна бачити, що позиція В.Спінея в історико-типологічному відношенні цілком співпадає з думкою Д.І.Яворницького щодо формування українського козацтва в Наддніпрянщині. Вивчаючи процес виникнення прикарпатських бродників, він описує утворення типового козацького об'єднання в Галицькому Пониззі, що тут відбувалося значно раніше, ніж біля дніпровських порогів.

Позиція В.Спінея уявляється нам досить переконливою ще й тому, що подібні ж синхронні процеси відбувалися у південних межах Київського князівства. З кінця XI ст. сюди перекочовують залишки печенігів і гузв'яторків, що були витіснені половцями з південноукраїнських степів. Тут утвориться племінний союз цих кочівників під зверхністю київського князя – "чорні клобуки". Розселилися вони в Пороссі й брали участь у боротьбі Києва не тільки з половцями, але й у численних усобицях київських князів майже до середини XIII ст. [32].

Такі ж групи тюркських кочівників зосереджувалися і на південних кордонах основної території Галицького князівства, у Галицькому Пониззі. У 1146 р., тобто, коли в літописі були вперше згадані чорні клобуки, літописець розповідає про дії ще одного кочівницького об'єднання – "диких половців". На думку Б.А.Рибаківа, ці "дикі половці" були залишками Половецьких орд, розбитих на Сіверському Дінці в походах київських князів 1111-1116 рр. [33]. Спочатку вони відступили у верхів'я Дону, до південних кордонів Рязанського князівства, а згодом у Побужжя і Подністров'я.

Крім того, в Іпатіївському літописі неодноразово говориться про "диких половців", які брали участь у західних походах. Так, у 1146 р. вони, як союзники київського князя, ходили на Галич, а в 1159 р. – у Галицьке Пониззя, на землі Івана Берладника. Під 1162 р. у тому ж Іпатіївському літописі збереглася розповідь про великий спільний похід князів західних князівств і чорних клобуків на київського князя Ізяслава. "Дикі половці" "устрегоша раті" і попередили Ізяслава про небезпеку. Довідатися про цей похід "дикі половці" могли тільки в тому випадку, якщо самі вони займали якісь землі, що знаходилися на шляху чи поблизу війська, яке збиралося в похід. Такими землями могли бути лише південні кордони Галицького князівства, північ Галицького Пониззя і Поділля. Звідси "дикі половці" переміщалися й у центральну частину Галицького Пониззя. Відзначено їхні походи сюди у 1173 і 1190 рр. Ці "дикі половці" інкорпоровали у своє середовище і біженців з Галицьких земель [34]. У сукупності вони й утворювали напівкочові військові підрозділи,

що одержали найменування бродників. Саме ці бродники і населяли Галицьке Пониззя у XII – на початку XIII ст.

Описане підтверджується й археологічними знахідками. Молдавські археологи визнають, що з бродниками можуть бути пов'язані пам'ятки типу Петруха-Лукашівка [35]. Такі пам'ятки належали населенню, що утворилося від змішування місцевих слов'ян зі сторонніми різними етносами.

С.О.Плетньова переконана, що могильник поблизу с. Кам'янка на лівому березі Дністра (між нинішніми Рибницею і Сороками), що за “попередньою” датою відноситься до XII ст., залишили “дикі половці”, тобто – бродники. Точно такі ж похоронні комплекси того ж часу, які можна зв'язувати з бродниками, виявлені і на лівобережжі Нижнього Дунаю [36]. Подібні поховання відомі й у межиріччі Серету і Пруту [37]. І, якщо це так, то з'являється додаткова можливість археологічно виділити бродників Галицького Пониззя – поховання “диких половців” стають, таким чином, “тавровані” для такого виділення.

Пригадаємо також, що в деяких вищезгаданих папських і угорських грамотах 1222-1250 рр. (грамоти 1227 і 1231 рр.) мова йде про водохрещення мешканців землі

бродників. В.П.Шушарін вважає, що бродники, за цими документами, постають не православними, а язичниками, оскільки в інших документах чітко розрізняються язичники і православні (схизматики) [38]. Очевидно, частина бродників дійсно походила з тюркського кочівницького середовища, що цілком співпадає з точкою зору А.О.Добролюбського, І.О.Смирнова та ін. [39].

Угорські документи, на наш погляд, свідчать про те, що бродники могли підкоритися владі Угорського королівства (можливо, мирно, раз немає згадувань про військові зіткнення) і прийняли католицьких місіонерів. Вони для Угорського королівства виконували таку ж “захисну” функцію, як чорні клобуки для Києва. Пізніше вони підкорилися монголам. На думку В.П.Шушаріна, бродники переселялися на основну територію Угорського королівства в райони компактного заселення угорцями сучасних Словаччини і Трансильванії [40]. Хоча не виключено, що наявність у зазначених районах “бродницьких” топонімів може бути зв'язане і з більш раннім перебуванням у них бродників чи тих етнічних груп, що пізніше стали так іменуватися.

Підводячи підсумки, зазначимо, що галицькі вигнанці в Пониззі були численним

ЛІТЕРАТУРА

1. Федоров Г.Б. Население Прутско-Днестровского междуречья в I тысячелетии н.э. // Материалы института археологии. – М.: Наука, 1960. – № 89. – С. 156.
2. Полонська-Василенко Н. Історія України. – Т.1. – Київ: Либідь, 1993. – С. 222.
3. Полное собрание русских летописей: Ипатьевская летопись. – М.: Изд-во восточной литературы, 1962. – С. 752.
4. Летопись по Воскресенскому списку. – СПб, 1865. – С. 132.
5. Пашуто В.Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. – М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1950. – С. 142-144, 168-169.
6. Полное собрание русских летописей: Ипатьевская летопись. – С. 38-39.
7. Котляр М.Ф. Хто такі бродники? // УІЖ. – 1969. – № 5. – С. 95-97.
8. Плетнева С.А. О юго-восточной окраине русских земель в домонгольское время // Краткие сообщения института археологии. – 1964. – № 99. – С. 28.
9. Там само. – С. 30-32.
10. Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків: У 3-х т. – Львів: Світ, 1990-1992. – Т. 2. – С. 6-8.
11. Голубовский П.В. Печенеги, тюрки и половцы до нашествия татар: История южно-русских степей IX-XIII вв. – К.: Изд-во ун-та Св. Владимира, 1884. – С. 211.
12. Шушарин В.П. Свидетельства письменных памятников королевства Венгрии об этническом составе населения Восточного Прикарпатья первой половины XIII века // История СССР. – 1978. – № 2. – С. 42.
13. Там само. – С. 40.
14. Там само. – С. 40-42; Успенский Ф.И. Образование Второго Болгарского царства. – Одесса, 1879. – С. 37; Параска П.Ф. Внешнеполитические условия образования Молдавского феодального государства. – Кишинев: Штиинца, 1981. – С.10.
15. Параска П.Ф. Вказ. праця. – С. 33-36.
16. Шушарин В.П. Вказ. праця. – С. 43.
17. Spinei V. Moldova in secolele XI-XIV. – Chisinau, 1994. – P. 177-180.
18. Успенский Ф.И. Указ. соч. – С. 35-36.
19. Пашуто В.Т. Внешняя политика Древней Руси. – М.: Наука, 1968. – С. 115; Шушарин В.П. Указ. соч. – С. 43.
20. Пашуто В.Т. Внешняя политика Древней Руси. – С. 115.
21. Шушарин В.П. Вказ. праця. – С. 43.
22. Нидерле Л. Славянские древности. – М.: Изд-во иностранной литературы, 1956. – С. 87.
23. Шушарин В.П. Указ. соч. – С. 43.
24. Нидерле Л. Указ. соч. – С. 87.
25. Шушарин В.П. Указ. соч. – С. 44.
26. Там само. – С. 46.

27. Тельнов Н., Степанов В., Руссев Н., Рабинович Р. И... разошлись славяне по земле. – Кишинев: ВАШ, 2002. – С. 200-202.
28. Шушарин В.П. Указ. соч. – С. 45.
29. Тельнов Н., Степанов В., Руссев Н., Рабинович Р. Указ. соч. – С. 201.
30. Там само.
31. Spinei V. Op. cit. – P. 94-103, 147-163.
32. Плетнева С.А. Древности Черных клобуков // Свод археологических источников. – Вып. Е4-19. – М.: Наука, 1973. – С. 24-27.
33. Рыбаков Б.А. Русь и Хазария // Академику Б.Д. Грекову ко дню 70-летия. – М.: Изд-во АН СССР, 1952. – С. 45-50.
34. Плетнева С.А. Древности Черных клобуков. – С. 28.
35. Тельнов Н., Степанов В., Руссев Н., Рабинович Р. Указ. соч. – С. 51-57.
36. Плетнева С.А. Древности Черных клобуков. – С. 17-18.
37. Spinei V. Op. cit. – P. 335.
38. В.П. Шушарин. Указ. соч. – С. 42.
39. Добролюбский А.О. Кочевники Северо-западного Причерноморья в эпоху средневековья. – К., 1986. – С. 28; Смирнов И.А. Северо-Западное Причерноморье в X – первой половине XIII в. // Матеріали II Миколаївської обласної краєзнавчої конференції “Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження”. Т. II. – Миколаїв, 1997. – С. 50.
40. Шушарин В.П. Указ. соч. – С. 42.

Стаття надійшла до редколегії 02.11.2005 р.